

CLAUS D'UN AIXECAMENT DEMOCRÀTIC

Tunísia i Egipte van començar l'any 2011 amb un seguit de revoltes cíviques i democràtiques que van aconseguir derrocar dos dels dirigents àrabs, Zine el Abidine Ben Ali i Hosni Mubarak al poder des dels anys vuitanta. Aquests aixecaments populars poden modificar sensiblement el panorama polític del món àrab i de l'Orient Mitjà i cada cop són més els que parlen d'efecte contagi i efecte dominó.

És prematur preveure quin serà l'impacte final d'aquest fenomen en una Mediterrània particularment fràgil i convulsa. Una regió que concentra un dels nivells de desigualtat més aguts del món, conflictes estancats i flagrants vulneracions de les llibertats fonamentals. Una Mediterrània, que lluny d'haver esdevingut un espai de pau, prosperitat i diàleg ha vist créixer les fractures polítiques, econòmiques i socials.

L'aixecament democràtic de Tunísia i d'Egipte, així com les repercussions que pugui acabar tenint en altres països de la zona, ens obliga a plantejar-nos, en primer lloc, què es el que ha dut a la població d'aquests països a dir prou. Què els ha fet perdre la por i participar en uns moviments de protesta sense precedents. Com s'han sacsejat els fonaments d'uns règims basats en el control policial, el clientelisme, la complicitat internacional i el temor a l'islamisme.

Una crisi política, social i generacional

Molts països del món àrab estan travessats per una triple crisi: política, econòmica i generacional. No és un únic factor el que ha situat a una part important de la població en disposició de prendre el carrer i bolcar-se en les xarxes socials per manifestar el seu descontentament. És la suma de tots aquests elements el que ha donat lloc al que Hillary Clinton va denominar, més o menys afortunadament, una "tempesta perfecta" de descontentament.

Estem davant d'una crisi política perquè la gent desconfia cada cop més de règims que s'aferren al poder durant dècades, que no dubten en esclafar o comprar qualsevol moviment d'oposició, que restringeixen les llibertats individuals bàsiques adduint el perill terrorista i que continuen fent gala d'una legitimitat de construcció nacional que queda lluny de l'imaginari col·lectiu de les noves generacions. Un dels fenòmens que ha generat més malestar polític, fins i tot dins d'alguns sectors dels propis règims, ha estat que en sistemes republicans els líders hagin situat als seus fills com a successors (el cas de Síria) o que s'hagi contemplat com una possible opció (dinastia Mubarak a Egipte, Saleh al Iemen o Gaddafi a Líbia).

Aquesta estratègia successòria, que ha rebut el nom de "repúbliques hereditàries" suposa portar a l'extrem un fenomen, el de la patrimonialització de l'estat, que amb graus diferents trobem en molts països àrabs. Tal com ha explicat Ferran Izquierdo el control de l'Estat, especialment si ens trobem en economies rentistes, és el principal instrument de poder i les elits governants han optat per fer-se'n amb un control absolut i han tingut escassos incentius per a dur a terme reformes que permetessin compartir-lo amb altres actors¹. El reforçament dels mecanismes de control, que ha fet que en molts casos s'entrés en una lògica d'estat policial, ha anat acompanyat de maniobres més o menys hàbils per a debilitar, reprimir, eradicar o cooptar a l'oposició política real. Per tant, ens trobem en la majoria de casos amb uns règims autoritaris i policials que generen un rebuig entre la població cada cop més visible però sense una oposició estructurada i amb penetració social. Això no ha evitat, com hem vist, el sorgiment de noves plataformes de protesta, potser sense lideratges clars, però amb un objectiu compartit: girar full.

Eduard Soler i Lecha és politòleg i doctor en Relacions Internacionals. Des de 2005 treballa com a investigador al Centre d'Estudis i Documentació Internacionals de Barcelona (CIDOB). Una tasca que compagina amb la seva activitat docent al Institut Barcelona d'Estudis Internacionals i a la UAB. L'any 2010 va treballar com a assessor en temes mediterranis al Ministeri d'Afers Exteriors i Cooperació. Les seves àrees de recerca són les relacions euro-mediterrànies, Turquia, el món àrab i la política exterior espanyola. esoler@cidob.org

Podem parlar d'una crisi social en tant que la precarietat de capes importants de la població és cada cop més difícil d'apaivagar a través de subsidis. Moltes societats del món àrab han vist, en els darrers anys, el sorgiment d'unes noves elits enriquides ràpidament gràcies a la proximitat amb el poder. Processos de privatització poc transparents i moviments especulatius que han propiciat l'emergència d'un sector de nous-rics. Mentrestant, la resta de la població ha vist com les perspectives d'ascens socials quedaven estroncades i com la meritocràcia queia en declivi.

A tot plegat s'hi ha sumat una dificultat conjuntural: l'augment de preus dels productes bàsics. Si bé la crisi econòmica i financera que ha afectat els països occidentals no ha tingut, per ara, un fort impacte en les economies del món àrab, el que sí que ha posat en greus dificultats a aquests països és l'augment de preus de productes bàsics com els cereals o el sucre. Una pujada que es deu a una suma de factors: especulatius, climàtics i de demanda de països emergents. Tradicionalment, els règims han compensat aquests augments amb subsidis addicionals, l'opció més senzilla si es compta amb recursos energètics. No obstant, el manteniment d'aquesta política és cada vegada més costosa i per tant, hi ha hagut intents de disminuir progressivament aquests preus subvencionats. Això ha portat a l'esclat de revoltes esporàdiques que han recordat a les revoltes del pa de dècades anteriors i que han obligat als règims a contemporitzar la repressió d'aquests aixecaments amb la promesa de noves ajudes.

Els joves són un dels sectors més afectats pel deteriorament de la situació política, econòmica i social. Aquests representen una part molt important de la població dels països àrabs. A tall d'exemple, mentre que l'edat mitjana dels ciutadans

espanyols és de 39 anys, la dels marroquins és de 26, la dels egipcis 24 i la dels iemenites és de 18. Dit d'una altra manera, un de cada tres egipcis i quasi la meitat dels iemenites té menys de quinze anys. Anualment, un nombre altíssim de joves arriba a un mercat de treball saturat i es veuen abocats, en el millor dels casos, a treballs precaris o a l'economia informal. La creació d'ocupació no és suficient per absorbir unes generacions tan nombroses. Malgrat un nivell de

D7

formació cada cop més elevada, llicenciats i diplomats es converteixen en aturats de llarga durada i també en potencials enemics del sistema.

Els joves, provinguin de les grans ciutats o de la resta del país, siguin de classes populars o d'unes classes mitges vingudes a menys, acumulen en el món àrab un alt nivell de frustració. Es crea, així, una fractura generacional, agreujada, en l'àmbit polític, per la fossilització d'alguns personatges en el poder durant dècades. El fenomen que en la dècada dels noranta va rebre el nom dels 'hitistes' (nom que es va donar a aquells que aguanten les parets perquè no tenen altra cosa a fer) es tradueix avui en uns joves que a través de plataformes virtuals i xarxes socials han amplificat i estès un moviment de protesta social que sovint s'ha iniciat en les regions o els barris més desfavorits del país.

Així doncs, una joventut que s'ha convertit en l'altaveu i corretja de transmissió d'un

descontentament social i polític transversal ha posat contra les cordes a règims que es creien sòlidament assentats en el poder. Els que van néixer amb Mubarak o Ben Alí són els que els han fet caure. L'ofegament de la llibertat, la manca de perspectives de progrés i l'empitjorament de les condicions de vida d'aquells que ja estaven en situació de fragilitat ha estat un còctel explosiu, les conseqüències del qual encara desconeixem.

Tunísia: l'efecte bola de neu

Tunísia és el més petit dels països del Magrib i sovint passava desapercebut dels radars internacionals ja que el règim de Ben Ali havia venut, de forma astuta, la imatge d'un país tranquil i estable. Els avenços en matèria de drets de la dona o la col·laboració de Tunísia en la lluita contra el terrorisme i la immigració irregular eren utilitzats com a carta de presentació pel règim i llo-

En l'horitzó hi ha la promesa d'una convocatòria d'eleccions lliures, transparents i plenament competitives que, amb tota probabilitat, s'hauran de celebrar més tard del que preveu l'actual constitució.”

ats pels seus aliats internacionals. No obstant, el país vivia immers en un dels sistemes repressius més agressius contra tot tipus d'oposició, havia degradat tots els mitjans de comunicació, públics i privats, del país i havia creat un sistema clientelar, per no dir mafios, que beneficiava als grups propers al poder i més concretament a la família presidencial.

El país ja havia viscut moments de tensió quan l'any 2008 van esclatar vagues a les conques mineres de Gafsa. Unes protestes que van ser el desafiament més dur contra el règim en dècades i que foren durament reprimides. A finals de 2010, un fet concret, la immolació d'un llicenciat aturat a qui li havien confiscat el seu lloc ambulant de fruites, va ser el detonant d'un nou moviment de protestes que va culminar amb el derrocament de Ben Ali.

L'acció desesperada d'aquest jove va encendre la còlera dels habitants de les províncies del sud-oest. El nivell de conflictivitat i enfrontament amb la policia va anar en augment en ciutats com Kasserine o Sidi Bouzid. Gràcies al compromís dels quadres provincials i estructures locals del sindicat UGTT (tot i que no de la direcció nacional) i a la retransmissió gairebé en directe del que succeïa a l'interior del país en xarxes com *Facebook* i *Twitter* es va anar estenent la conflictivitat social en d'altres zones del país. Setmanes després, la revolta arribava a la capital, començant en barris obrers com *Ettadem* (que vol dir solidaritat) i propagant-se per tota la ciutat amb manifestacions i mobilitzacions de col·lectius com els docents o els advocats.

En un intent desesperat per aferrar-se al poder, Ben Ali va intentar calmar els ànims prometent que no es presentaria a la reelecció, que reformaria el nou govern i introduiria reformes. La ciutadania, però, havia perdut la por i, a més a

més, l'exèrcit es va negar a reprimir els manifestants. La nit del 14 de gener, Ben Ali i el seu cercle més íntim fugien a l'exili a Aràbia Saudí després que els que havien estat aliats fins a última hora, França i Itàlia, es neguessin a acollir-lo. Aquells que no van poder escapar però que estaven implicats en escàndols greus de corrupció i repressió eren detinguts.

L'alegria pel triomf va durar poc, ja que els fidels al règim van engegar una campanya de desestabilització, amb accions violentes i pillatges. A nivell polític, la formació del primer govern d'unitat nacional també va tenir una curta durada perquè una part important dels que havien dut a terme el procés revolucionari se sentien estafats amb un govern tant continuista. Malgrat tot, el procés es va redreçar amb relativa rapidesa i malgrat els intents aïllats de sectors de l'antic règim per recuperar el poder, s'ha iniciat un procés de transició cap a la democràcia.

Els reptes del país són amplíssims. Des del desmantellament d'un sistema corrupte i repressor, a la necessitat de recuperar l'economia i les perspectives de progrés, especialment per a les classes i regions més empobrides que són les que van iniciar les revoltes. Sense oblidar, és clar, la necessitat d'investigar a fons la repressió que, durant el més de gener, es va saldar amb més de dues-centes víctimes. En l'horitzó hi ha la promesa d'una convocatòria d'eleccions lliures, transparents i plenament competitives que, amb tota probabilitat, s'hauran de celebrar més tard del que preveu l'actual constitució. No només cal donar temps per a reformar lleis bàsiques com el codi electoral o els aspectes vinculats al dret d'associació, sinó que també es necessita un temps prudencial per a que els partits d'oposició existents es pugin recomposar o que en puguin sorgir de nous. Com no, l'evolució que prengui l'Is-

lamisme polític, encarnat en el partit Ennahda de Rachid Gannouchi i que ara afirma voler seguir el model turc, és una de les grans incògnites i un dels temes que genera més interès, i alhora suspicàcies tant a Tunísia com a l'estranger. Sigui com sigui, la consolidació d'un procés democràtic i inclúsiu a Tunísia és clau per a motivar altres processos democratitzadors a la regió.

Egipte: tots som Khaled Said

Onze dies després de la caiguda de Ben Alí, es convocava a El Caire la primera de les grans manifestacions que van aconseguir tombar a un dels dirigents, Hosni Mubarak, que portava gairebé trenta anys en el poder. El procés de revolta popular a Egipte no fou una simple conseqüència, per efecte contagi, de la revolta a Tunísia. Abans el país ja havia viscut protestes de diferents tipus que evidenciaven descontentament popular. De fet, els grups de joves que van enquadrar aquestes revoltes ja havien començat a organitzar-se i mobilitzar-se abans de que la situació esclatés a Tunísia. Tanmateix, el fet que en aquest país la revolta hagués triomfat va donar, certament, un

ímpetu afegit als manifestants i va contribuir a que es perdés la por a protestar contra les exaccions del règim.

Egipte, com és ben sabut, és el país més poblat del món àrab i de la Mediterrània. Amb més de 80 milions d'habitants, és un centre gravitatori i referent cultural que, tot i que no conserva ni l'esplendor ni la influència dels anys cinquanta, continua sent decisiu per l'evolució de tota la regió. El país, que amb Anwar al Sadat havia començat un procés d'obertura econòmica (*infitah*), normalització de relacions amb Israel i alineació amb Occident, es trobava políticament estancat. Malgrat les promeses aperturistes de Mubarak i la reforma de la Constitució, el país era governat per una aliança entre el partit hegemònic, el Partit Nacional Demòcrata (PND), els militars i una nova elit econòmica. L'oposició, tant la laica com els Germans Musulmans, quedava relegada a un segon pla i s'alternaven períodes de tolerància i repressió. Assegurar l'estabilitat d'un dels pocs països que manteni en relacions amb Israel, contenir la pujada dels Germans Musulmans i lluitar contra el fenomen terrorista, situaven al règim de Mubarak en una posició confortable davant de les demandes, des de dins i fora del país, per a que engegués reformes polítiques creïbles.

Les tpinades electorals, l'arrest de figures de l'oposició com Ayman Nour (del partit Ghad) o de dirigents islamistes i el manteniment d'un estat d'emergència durant dècades que donava carta blanca per reprimir els moviments de protesta van contribuir al deteriorament de la imatge del règim. Mesures cosmètiques com la reintroducció dels escons per a dones o el recurs fins a última hora d'un discurs nacionalista i paternalista no podien dissimular la degeneració del sistema. Fets com la tortura i assassinat a

“**El procés de revolta popular a Egipte no fou una simple conseqüència, per efecte contagi, de la revolta a Tunísia. Abans el país ja havia viscut protestes de diferents tipus que evidenciaven descontentamet popular.**”

**El boca a boca,
la solidaritat i el
manteniment d'actituds
pacífiques va enfortir
la revolta.”**

mans de la policia d'Alexandria d'un jove, Khaled Said, el 6 de juny de 2010 o la manca de protecció cap a la població cristiana, posada de manifest amb l'atemptat de la nit de cap d'any contra una església copte, havien generat, recentment, enfrontaments entre la població i la policia.

Khaled Said, de fet, es va convertir en la icona de la impunitat del règim i algunes de les plataformes virtuals que van agitar la revolta d'aquest hivern portaven el seu nom. Una altra, la del moviment del 6 d'abril, feia referència a les protestes obreres que al 2008 havien esclat a la ciutat industrial de Mahalla al Kubra, al Delta del Nil. De fet, i malgrat la imatge d'estabilitat que Mubarak volia transmetre, el nivell de conflictitat política i social a Egipte havia estat particularment alt durant els darrers cinc anys: llançament de la plataforma opositora Kifaya (literalment 'prou'), les mobilitzacions dels jutges l'any 2006, les vagues obreres a Mahalla, els disturbis pel preu del pa l'any 2008 o el boicot de bona part de l'oposició en les darreres eleccions legislatives.

Aquest cúmul de protestes, va donar ales a un grup de joves, connectats entre sí i amb una forta consciència política i social, a convocar a través de les xarxes socials les primeres manifestacions a la Plaça Tahrir de El Caire el dia 25 de gener. Com en el cas de Tunísia, Mubarak va intentar calmar els manifestants anunciant que ni ell ni el seu fill Gamal es presentarien en les properes eleccions presidencials, nomenant un nou govern, proposant un programa de reformes i compromentent-se, fins i tot, a investigar casos de frau electoral de les eleccions legislatives. Paral·lelament, s'intentava boicotejar l'accés a internet, sectors afins al règim llençaven un atac violent contra els manifestants i tot el procés de revolta era objecte de desinformació per part dels mitjans de comunicació oficials. Lluny de desanimar els

manifestants, la por a que la força repressiva del règim caigués sobre ells si no triomfava la revolució, els va esperonar a mantenir-se fermes. El boca a boca, la solidaritat i el manteniment d'actituds pacífiques va enfortir la revolta.

Després de divuit dies de protesta, d'una nit en que semblava que Mubarak dimitia i no ho va fer, i de pressions tant d'actors internacionals com de les pròpies Forces Armades, el recentment ascendit a vice-president, Omar Suleiman, anunciava que Mubarak deixava el càrrec i que l'Exèrcit es feia càrrec de la situació a partir de llavors amb la promesa d'iniciar un procés de transició democràtica.

La mobilització de franges molt diverses de la societat, joves, obrers, professionals liberals, musulmans i cristians, units en una reivindicació per la dignitat, la llibertat i la democràcia

que superava les fractures comunitàries i ideològiques va aconseguir el primer dels seus objectius: la dimissió de Mubarak. No obstant, en el moment d'escriure aquestes línies, no es pot parlar encara d'una transició encarrilada. A la ja recurrent inquietud sobre el paper que pugui jugar l'Islamisme polític en el futur mapa polític del país, se li suma la incertesa sobre la voluntat de les Forces Armades per retornar, i en quines condicions i ritmes, el poder als civils.

Una primavera democràtica? Implicacions per a la Mediterrània

Els aixecaments populars que a principis d'any han aconseguit fer caure a Mubarak i Ben Ali han tingut una àmplia repercussió en els països veïns. Les protestes s'han estès, entre d'altres, a Iemen, Jordània i Algèria. Alguns dels emirats del Golf s'han afanat a prometre l'entrega d'importants sumes de diners a la població. Al Marroc s'anuncia la contractació de més llicenciats desocupats. L'Autoritat Nacional Palestina anuncia convoca-

tòria d'eleccions. Molts règims s'han compromès aquests dies a introduir reformes i diferents forces socials i polítiques també han començat a mobilitzar-se i fer sentir les seves demandes.

Més enllà del món àrab, Turquia, que en matèria de política exterior sempre havia apostat per un *statu quo* s'ha posicionat clarament a favor dels manifestants. L'Iran ha intentat instrumentalitzar aquestes revoltes però tem, de fet, que puguin esclatar en el seu propi país com ja va passar l'any 2009 després que Ahmadinejad guanyés unes eleccions sota sospita. Israel, per la seva banda, va donar suport fins a última hora a Mubarak, no oculta la por a que aquestes revoltes puguin fer pujar al poder a forces més hostils i l'actual govern, encapçalat per Netanyahu i Lieberman sembla poc disposat a fer gestos que permetessin reprendre les converses de pau. L'establishment israelià és poc entusiasta a hores d'ara amb aquesta primavera democràtica.

Per la seva banda, la Unió Europea i els seus estats membres han vist com aquesta crisi els agafava a contrapeu i si bé en el cas de Tunísia, es van alternar silencis i declaracions de suport a Ben Ali fins a última hora, pel que fa a Egipte es va anar endurint el discurs. Tot i aquest intent per adaptar-se a la nova situació, els europeus es troben amb la desagradable sensació d'haver donat un excessiu suport als règims autoritaris de la regió, com alguns dels seus polítics han tingut una proximitat sospitosa amb figures d'aquests règims i s'adonen ara que havien dedicat poca atenció als moviments de protesta i oposició que els hi demanaven una actitud més dura contra els seus propis governs.

Els ciutadans europeus, o almenys una part important d'ells, ha descobert que moltes imatges i estereotips que tenia envers al món àrab estaven esbiaixats. El procés de revolta cívica

“ Per la seva banda, la Unió Europea i els seus estat membres han vist com aquesta crisi els agafava a contrapeu i si bé en el cas de Tunísia, es van alternar silencis i declaracions de suport a Ben Ali fins a última hora, pel que fa a Egipte es va anar endurint el discurs.”

ca i democràtica, el paper discret de l'islamisme polític, la transversalitat de les demandes i dels manifestants, potser contribuiran a trencar una imatge de fanatisme religiós, radicalisme violent i submissió social que molts havien atribuït a les societats àrabs.

Entre els àrabs, en canvi, la credibilitat com a força democràtica de la Unió Europea no passa pel seu millor moment. La política mediterrània europea, emmarcada per la Unió per la Mediterrània i la Política Europea de Veïnatge, rep ara crítiques per haver passat de puntetes pels problemes polítics de la regió i per haver apostat cegament per l'estabilitat. En aquestes circumstàncies està clar que s'imposa una reavaluació a fons dels principis i instruments de la política mediterrània de la UE i dels seus estats membres. Això suposa, en primer lloc, acompanyar de forma generosa i compromesa els processos de transició democràtica a Egipte i Tunísia. Però també passa per ser més eficaços en la promoció de reformes en altres països i per repensar quins són els objectius dels marcs de diàleg polític multilateral.

Així doncs, no hi ha dubte que aquesta successió d'aixecaments populars acabarà tenint un impacte decisiu per la Mediterrània. De fet, són una oportunitat formidable per transformar una realitat quotidiana d'opressió i impunitat que s'havia enquistat en molts països de la seva riba sud. És, també, un moment idoni per repensar sobre quines bases volen construir el futur de la Mediterrània •

---

1 Ferran Izquierdo (2009): *Poder y regímenes en el mundo árabe contemporáneo*, Barcelona: Bellaterra / CIDOB.